

STASYS MOSTAUSKIS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

TRANSGRESIJA – RIBŲ PATIRTIS IR *ABSOLIUTAUS NETAPATUMO* KALBA

Transgression – Experience of Limits and
the Speech of *Absolute Unidentity*

SUMMARY

The article discusses the conception of transgression offered by M. Foucault and its connections with artistic creation. It argues that this conception defines its object, not from the viewpoint of specific contents or implemented functions, but from the viewpoint of the relation with the limit. Therefore, the most important description of transgression relates to the power to enter the reviewed object from its side boundary and in such way to load the object with something that does not form the object.

The movement of transgression not only alleges the being through difference but also establishes the link between distinctive territories. According to Foucault's opinion, this connection is the basis for transgression - not only to draw the boundary, but also to safeguard the metabolism proceeding through it. However, this is very paradoxical metabolism, because it does not guarantee any inter-recognition. It is functioning just as the confrontation of the absolute unidentity.

This conception of transgression is substantiated on the logic of "reciprocal dependence". Reciprocal dependence argues that the world of positive history, which claims the death of God, does not liberate itself from *sacrum* authority, which a human becoming wise does not escape dependence upon the outcast madness and that artistic creation's alleged disjuncture in regard to nothingness/madness necessarily correlates with it.

SANTRAUKA

Straipsnyje aptariama M. Foucault pasiūlyta transgresijos sąvoka ir jos sąsajos su menine kūryba. Teigiama, kad ši sąvoka savo objektą nusako ne specifinių turinių ar vykdomų funkcijų, o santykio su riba požiūriu. Todėl svarbiausias transgresijos apibūdinimas siejamas su galia apžvelgiamą objektą įrašyti į jo kraštinę ribą ir taip įkelti akistatą su tuo, kuo tas objektas nėra.

RAKTAŽODŽIAI: Foucault, transgresija, Dievo mirtis, beprotybė, seksualumas, ribinė patirtis.

KEY WORDS: Foucault, transgression, death of God, madness, sexuality, marginal experience.

Transgresijos judesys ne tik teigia būtį per skirtį, bet ir nustato sąsają tarp skiriamų teritorijų. Foucault nuomone, būtent ši sąsaja yra transgresijos pagrindas – ne tik brėžti ribą, bet ir užtikrinti per ją vykstančią apykaitą. Tačiau tai labai paradoksali apykaita, nes negarantuoja jokio tarpusavio atpažinimo; paradoksaliai, nes funkcionuoja tik kaip absoliutaus netapatumo akistata.

Transgresijos sąvoka grindžiama „abipusės priklausomybės“ logika, kuri byloja, kad pozityvios istorijos pasaulis, teigdamas Dievo mirtį, neišsilaisvina nuo *sacrum* valdžios; kad žmogus, tapdamas protingu, negali išvengti priklausomybės nuo atstumtos beprotybės; ir kad meninė kūryba, teigdama savo atskirtį nebūties / beprotybės atžvilgiu, neišvengiamai su ja koreliuoja.

Šis straipsnis tęsia žymaus prancūzų postmoderno filosofo M. Foucault idėjų aptarimui skirtą darbų seriją. Jo tikslas – glaustai aptarti Foucault siūlomą transgresijos sąvoką ir nurodyti kai kurias jos sąsajas su menine kūryba.

Transgresijos sąvoką Foucault sieja su Vakarų „seksualumo istorijos“ kritika. Moderni epocha seksualumą traktuoja kaip gamtinės tiesos atvertį, kuri ilgą laiką buvo ignoruojama ar slepiama po draudimų vualiais. Foucault nuomone, toks požiūris ribotas: seksualumas buvo ne išlaisvintas, bet „natūralizuotas“, t.y. įkeltas į gamtos karaliją ir paverstas nekaltu žvėries instinktu, uždarytu savo paties tenkinime. Krikščionybė, kuri šiandien kaltinama kaip svarbiausia seksualumo ribojimų autorė, Foucault nuomone, suvokiama supaprastintai: būtent krikščioniškame pasaulėvaizdyje, jo dvasingume ir mistikoje regimas nesugebėjimas atskirti geismo, svaigulio, ekstazės ir orgazmo patirčių. Šie pojūčiai buvo suvokiami kaip vientisas patirties laukas, be jokių „skiriamųjų tarpų“ atsiremiantis tiesiogiai į dievišką meilę – jų galutinę ribą ir kartu pirminį šaltinį. Kitaip tariant, krikščioniškame pasaulyje seksualumas buvo apdovanotas ne tik kūniškos nuodėmės, bet ir betarpiškos bei sakralios tvarkos prasmėmis.

Dievo netektis pakeitė šį pasaulį –

seksualumas virto pozityviai ribotos gamtos dalimi be galimybės remtis dieviškuoju šaltiniu. Natūralizuotas, įgamtintas seksualumas – tai geismas, iš kurio atimta begalybės patirtis. Jis „įmestas į tuščią erdvę, kurioje susiduria tik su delikačiais ribos pavidalais“. Šiuolaikinio žmogaus seksualumas ne išlaisvintas, bet „privestas iki ribos: mūsų sąmoningumo ribos, nes seksualumas siūlo vienintelę nesąmoningumo formą, kurią sąmonė gali įskaityti...“.¹

Ką čia derėtų išgirsti? Topologinės prigimties apibrėžimą – „privesti prie ribos...“. Nagrinėdamas reikšmingas žmogiško aktyvumo formas, kurios ir apibūdina modernų žmogų kaip tokį – seksualumą, meninę kūrybą – Foucault aptinka, kad bene svarbiausias jų bruožas yra ne specifiniai turiniai ar atliekamos funkcijos, bet siekis priartėti prie savo ribų, siekis apibrėžti save kaip baigtinybę per atskirtį nuo Kito.

Žmogus po Dievo mirties – tai žmogus, kurio pamatinė apibrėžtis yra ne atvirumas Dievo beribiškumui, bet gebėjimas aptikti savo ribas. Seksualumas ir meninė kūryba yra bene tobuliausios ribinės patirties formos.

Tokiame kontekste seksualumas nėra tiltas, jungiantis mus su sekuliarium žvėries pasauliu, tai „plyšys, bet ne išskiriamas ir izoliuojantis, o įrašantis mus į ribą ir kaip ribą pristatantis pačius sau“.²

Kalbėdami apie Dievo netektį, turime omenyje, kad šiuolaikinis, pozityviai ap- tinkamas Vakarų pasaulis, apibūdinamas per savo išorinį kontūrą – arba ribą, atskiriančią jį nuo pasitraukusio Dievo begalybės. Kitaip tariant, Vakarai – baigtinybės pasaulis po Dievo mirties. Šiuo atveju nesvarbu, kad mirtis reiškia atskirtį. Svarbu, kad be pastarosios toks pasaulis nebūtų įmanomas, tiksliau, jis būtų kažkoks kitoks.

Galime pasakyti ir taip – kad šiuolaikinis Vakarų pasaulis galėtų gimti, Dievas turėjo mirti. Kartu su juo – ir sakrali atverties begalybei dovana.

Todėl seksualumo kalba kreipia vakarietį ten, kur Dievo nebėra. Ji išsako ne natūralią žmogaus paslaptį ar pozityvią antropologinę tiesą, bet Dievo netektį. Visi mūsų gestai neišvengiamai tampa profanacija, tegalintys save išseikvoti kreipinyje į *sacrum* nebūtį. „Šiuolaikinis seksualumas remiasi pats į save ir, prisidengdamas natūralaus, tikro žvėries diskursu, slapta kreipiasi į Nebūtį...“.³

Taigi Foucault teigia, kad Dievo mirtis atėmė iš žmogaus begalybės matmenį ir uždarė jo baigtinybėje, tačiau toks apibūdinimas anaipso neišsemia šio pokyčio sudėtingumo. Ribą, į kurią „įrašomas“ žmogus, nėra absoliučios atskirties konstatacija, nes būtent joje žmogus stoji akistaton su Kitu – atstumtuju Dievo pasauliu. Kaip tai suprasti? Kad atsakytų į šį klausimą Foucault į sceną kviečia transgresiją, sąvoką, kuri atskirtį / ribą aiškina kaip tam tikrą, tegul ir negatyvią, priklausomybės formą nuo atskiriamų „turinių“.

Transgresija – tai ne tik Dievo netekties fiksacija, bet ir Dievo kaip neįmanomybės paliudijimas. Ribos patirtis – tai

toks baigtinybės ribotumas, kuris išveda akistaton su nuo *sacrum* išvalyta nebūtimi ir taip ją suaktualina.

Paskutinių amžių Vakarų pasaulis *sacrum* dieviškumą išsaugo kaip nepasiekiamą, kaip kraštutinę savo ribą, pazardintą į nebūtį. Ir būtent *sacrum* kaip nebūtis yra tai, nuo ko atsiribodamas save steigia vėlesnis Vakarų pasaulis.

Todėl miręs Dievas tebėra gyvas, gyvas ta prasme, kad net miręs tebegrindžia Vakarų pasaulį – bet ne kaip pirminė priežastis ir viską persmelkianti bei apvaisinanti galia, o kaip išorinis kontūras, nužymintis pozityvaus pasaulio ribas, kaip tai, ką tas pasaulis atstumia, nes tik per tokį atstūmimą gali teigti savo egzistenciją.

Šiuo požiūriu, transgresija yra Vakarų pasaulio įrašymas į ribą, surišančią jį su tuo, ką jis atmeta ar išstumia kaip savo svetimybę. Transgresija – tai pozityvaus baigtinybės pasaulio steigimas per ribą, atribojančią jį nuo dieviškos begalybės.

Kartu transgresija – tai dieviškos begalybės ar nebūties valdžios aktualizacija, įrodymas, kad istorijos šiapusybė neapibrėžiama vien iš jos kildinamais dydžiais.

Tai ne vieninteliai pokyčiai pozityviai baigtinybės pasaulyje. Meninė kūryba, seksualumas ir kitos individualios patirtys neišvengiamai pakito Dievo mirties akivaizdoje. Mat, ši mirtis nėra tiesiog Jo istorinio viešpatavimo pabaiga ar pagaliau išsakyta nebūties konstatacija – tai aktuali, mūsų patirtį pertvarkanti erdvė. Dievo mirtis atriboja begalybę nuo žmogiškos egzistencijos ir taip pasmerkė ją patirčiai, kuri nebegali kreiptis į būtį kaip išorinę ir beribę. Kitaip tariant, subjekto patirtis buvo ap(s)ribota suverenios vidujybės „teritorijomis“.

Kita vertus, tokioje patirtyje, pripildytoje Dievo nebūties, žmogus, kaip savo paslaptį ir šviesą aptinka savo užbaigtumą, begalinę Ribos viešpatystę, peržengimo tuštumą, kurioje ši patirtis nusilps-ta ir išnyksta. „Šia prasme tokia vidinė patirtis yra neįmanomo patyrimas (nes neįmanoma yra tai, kas kuria patirtį ir iš ko ji kuriasi)[...]. Dievo mirtis yra ne tik įvykis, pradėjęs mums pažįstamą patirtį; jis be paliovos nužymi jos kontūrus.“⁴

Transgresija tiesiogiai susijusi su Dievo mirties valdžia – su ta erdve, kurioje Vakarų žmogus nebegali patirti *sacrum* kaip begalybės, nebegali stoti akistaton su Dievu kaip beribe išorybe. Tačiau ta erdvė (nenusakoma ir neaptinkama pozityviai) išlieka kaip tam tikras galios centras, pripildytas Dievo nebūties. Nebūties, turinčios galią lemti mūsų patirtį: ji yra anapus istorijos, anapus pozityviai aptinkamos erdvės, bet būtent ji nužymi tą ribinį kontūrą, kurio atžvilgiu individas nusako savo baigtinumą.

Dievo mirties terminas nusako perėjimą nuo vieno patirties tipo prie kito: nuo atvirumo begalinei išorybei prie suverenios vidinės patirties. Būtent vidinė, individualizuota patirtis tampa ta erdve, per kurią modernus žmogus aptinka savo užbaigtumą ir savąjį Aš. Tačiau tai paradoksaliai užbaigtumas, nes jis patiriamas tik peržengiant jį kaip ribą ir sutirpstant toje keistoje erdvėje, kurios nėra pozityviai, bet kurią, nežiūrint to, teisingiausia būtų vadinti Dievo nebūties pilnatve – ji ne tik pakeitė žmogui duotą *sacrum* į naujo tipo patirtį. Ji tai daro nuolat, aktualizuodama savo galią. Transgresija – tai tas judesys, nepagau-namas ir neegzistuojantis šuolio mirksnis, kuris ir užtikrina sąsają tarp to, ką

pavadinome Nebūtimi ir jos saistomos individo patirties. Transgresija – tai nebūties valdžios aktualizacija, įrodymas, kad istorijos šiapusybė neapibrėžiama vien iš jos kildinamais dydžiais.

Transcendencijos užmarštis uždare individą jo – būtent jo – imanencijoje, tačiau tai paradoksaliai uždarymas, nes anaipatol nereiškia visiško „šių matmenų“ atribojimo, o tik kitą jų santykių tipą.

Dievo mirtis uždaro mus į ribotą baigtinybės pasaulį – tokį, kuris pamatinis sprendimus aptinka ribų patirtyse. Šios patirtys ir nusakomos transgresijos terminu – nes būtent čia žmogus tampa savimi ir kartu nuo savęs tolsta visas ribas peržengiančiame transgresijos judesyje.

Gal tai reiškia, kad žmogus neužsidaro savo pozityvaus pasaulio baigtinybėje? Ir taip, ir ne: jis joje užsidaro, bet įgyja tokią baigtinybės ribų patirtį, kuri yra ir tų ribų įveika. Savita įveika – paradoksaliai neįmanomo arba nebūties patirtis.

Tokiame kontekste filosofas prisime-na G. Bataille'o žodžius: „Tai, ko nesugebėjo pasakyti misticizmas (ką sakydamas sunykdamas), taria erotika: Dievas yra niekas, jei nėra Dievo peržengimas visomis prasmėmis, taip pat pozityvios būties prasme...“⁵

Kalbėdamas apie transgresiją Foucault nuolat kreipiasi į jos „atveriamą“ baigtinybės pasaulio šaltinį. „Galima būtų sukurti ribų istoriją – apie tuos neaiškius gestus, pamirštamus iškart juos atlikus, per kuriuos kultūra atmeta tai, kas taps jos Išore.“⁶ Būtent čia, Išorinėje teritorijoje, brėžiančioje pirmines demarkacines linijas, vyksta pamatinis pasirinkimas, pradinė diferenciacija, teikianti pavidalus baigtinybės pasaulio pozityvumui. Istorija šiems pavidalams suteiks

vertybines ar kitas konotacijas ir toliau jas puoselės savo tėkmėje, pamiršdama, kad tęsia ne savo pradėtą darbą. „Ne savo“ labiau ontologiniu, nei vertybiniu / prasminiu požiūriu. Vertybės / prasmės – istorinių konjunktūrų vaisiai, bet tai, kam tos vertybės suteikiamos, padalijimo gestu įkeliama į istoriją iš „anapus“. Tokiu būdu istorija kyla ne pati iš savęs. Ją maitina jos plyšiai, neegzistuojantys ir pamirštami skyrimo gestai, kuriantys pozityviai egzistuojančias priešpriešas, kitaip tariant, realias istorines opozicijas, teritorijas šiapus ir anapus jau nubrėžtų ribų. „Klausti kultūros apie jos ribines patirtis, reiškia klausti apie istorijos trūkį, per kurį ta istorija tarsi ir gimsta.“⁷

Tad kas, Foucault nuomone, tokiam kontekste yra baigtinybės pasaulis po Dievo mirties? Visada Ribomis nužymėtos teritorijos įsisavinimas, paslepiančios plyšius, per kuriuos toks žymėjimas tik ir įmanomas. Istorija – tai fundamentalių skyrimo gestų kontinuacija, iš principo negalinti aptikti šių gestų, nes pati gimsta kaip jų pasekmė. Kita vertus, istorija – tai nuolat save apvalanti sritis, kuri per minėtus plyšius išstumia sau nereikalingas „nuosėdas“. Štai „rato pavidalo“ judesys, palaikantis istorijos tėkmę: savimi istorija tampa atsispirdama nuo nebūties ir toliau plėtojasi kažkuria briauna į ją vis grįždama.

O ką omenyje turi Foucault, kai kalba apie baigtinybės pasaulį anapus? Minėtą Kitą, negatyviai nusakomą (ne)būties registrą, tačiau toks apibūdinimas aiškiai napakankamas, nes šiame negatyvume „slepiamos“ pozityvios funkcijos. Todėl Foucault negaili savo poetinio talento, metaforizuodamas Dievo apleistą „erdvę“, idant išskirtų jos raiškos galią, tai:

„duslus triukšmas žemiau istorijos, atkaklus kalbos šnaresys, kalbantis pats savaime – be kalbančio subjekto ir be klausytojo... tykiai grįžtantis į tylą, iš kurios nebuvo išėjęs“.⁸ Tai tarsi pirminė vaisingumo terpė, beformis ir beprasmis (nes forma ir prasmė įmanomos tik baigtinybės pasaulyje) chaosas, kuris istorijai neprisistato arba prisistato kaip nebylumas, tuštuma, nors, kaip liudija Foucault pasiūlytas būties modelis, netiesiogiai apie jį byloja pats istorijos „faktas“.

Reikia patikslinti: pamatinis chaosas, istorijos pagrindas – šie terminai tarsi nurodo į anapussybės kaip gelmės topografiją. Svarbu pažymėti, kad Foucault „istorijos anapus“ neturi nieko bendra su gelmių „dislokacijomis“ – nei su idėjų idealybe, apgyvendinusia „padanges“. „Laiptuotos“ būties modelis čia tiesiog neaktualus, nes pozityviai galime kalbėti tik apie vieną laiptelį – begalinę plokštumą. Ne visai aišku, kaip nebūtis atskartoja ir tuo pačiu judesiu ištrina save, leisdama būti „istorijos plokštumai“, bet pats judesys visada sukasi apie tą plokštumą ir niekur kitur – nei „žemiau“ istorijos, nei „aukščiau“.

„Laiko ir erdvės percepcija leidžia Vakarų žmogui aptikti tas atmetimo struktūras, kurias tiriant aptinkama šneka, kuri nėra kalba, gestas, kuris nėra kūryba, figūra, neturinti vietos istorijoje. Tai konstituojanti prasmės ir nonsenso arba juos siejančios priklausomybės struktūra. Tik ji leidžia suvokti pamatinį faktą, kad mūsų kultūroje protas be beprotybės egzistuoti negali...“⁹ Ši priklausomybės struktūra, konkrečiu atveju pasireiškianti proto / beprotybės sąsaja, ir yra skirties / ribos valdžia, nusakoma transgresijos terminu.

Bet kaip beprotybė gali priklausyti pozityvią būti grindžiančioms struktūroms? Tai įmanoma tik tuo atveju, jei ji tapatinama su minėtu bežadžiui triukšmu, kuriam Foucault negaili poetizuotų apibrėžimų ir kurio bežadį šnaresį siūlo išgirsti žemiau istorijos. Tačiau jis sako: „tai dar nėra beprotybė, o pirmas skyrimas, kurio dėka beprotybės aptikimas tampa įmanomas. Pats išskyrimas yra atkartojimas, sudvigubinimas, reorganizacija vieningoje dabartyje...“.¹⁰

Tokiame kontekste turime dvi beprotybės figūras: pozityvaus būties registro negatyvą ir to negatyvo vizualizaciją istorijos / proto valdžios erdvėje. „Protingo mąstymo“ atstumtus ir tuo pačiu pamištus turinius bei jų įakivaizdinimą psichinės ligos paslapyje. Istorijos organizuojamas pasaulis, įkalinęs beprotybę ir „pasaulis“ anapus istorijos, nusakomas gimdančio chaoso arba kūrybos nebūties metaforomis.

Šių dviejų beprotybės figūrų priklausomybė, vienos galia atsikartoti kitos pavidalu ir yra ta ontologijos paslaptis, kurią Foucault bando paaiškinti transgresijos termino padedamas.

Vakarų žmogus kaip moderni antropologinė duotybė sukonstruota pagal tą patį – konstituojančio kontūro – principą. Beprotybė yra ta riba, kurią aptikdamas jis teigia aptikęs galutinę žmogiškumo ribą. Visas modernios psichiatrijos diskursas paremtas siekiu atrasti sveiką normalų žmogų analizuojant visas įmanomas psichikos patologijas. Šiuolaikinis žmogus manifestuoja save kaip sveiko proto žmogų – bet tokiu tapti jis gali tik atribodamas save nuo beprotybės, atmesdamas ją kaip sveiko proto negalimybę. Foucault nuomone,

kaip atmetamas dydis, kaip kraštutinė žmogiškumo riba beprotybė yra esminė šiuolaikinio žmogaus prielaida. O transgresija – šią priklausomybę aiškinantis modelis.

Transgresija – tai konstituojančio kontūro principas, kuris užtikrina vienintelį įmanomą dialogą tarp skiriamų teritorijų. Dialogą tarp esančio ir nesančio, tarp kalbančio ir tylinčio, todėl ir dialogu ši priklausomybė negali būti vadinama – kai kalbame apie susidūrimą su beprotybe, tai tėra sveiko proto monologas, sunykstantis ir išsenkantis, kai transgresyviu judesiu įveikia savo ribas.

Transgresija – ne tik ribų brėžimo, bet ir jų įveikos galia, tačiau tai labai keista įveika, nes jos rezultatas – bet kokios pastangos sunykimas ir absoliutaus netapatumo patvirtinimas.

Taigi jau aišku, kad transgresija – tai principas, kuris turi galią konstituoti per skiriančią ir tuo pat metu jungiančią ribą. Ribą, tarp teigiamų ir išstumiamų turinių užmezgančią absoliutaus netapatumo sąsają.

Laikas klausti: kaip šis principas gali būti siejamas su estetikos ar dar konkrečiau – meninės kūrybos sritimi? Foucault sako: beprotybė yra kūrinio nebūtis. Kitaip tariant, meno kūrinys prasideda arba gimsta per beprotybės kaip nebūties atmetimo judesį. Tai logiška – juk kūrinys, kaip ir jo autorius, priklauso pozityviai aprėpiamam pasauliui, kuris kaip sveiko proto tėvonija gimsta per tą patį beprotybės išstūmimą. Štai citata: „kas yra beprotybė pačiu bendriausiu ir kartu pačiu konkrečiausiu pavidalu, su kuriuo neišvengiamai prasilenkia bet kokie moksliniai apibrėžimai? Be abejo, ji yra kūrinio nebūtis.“¹¹

Minėta istorijos ir ją grindžiančio trūkio priešprieša leidžia suprasti ir šią citatoje minimą beprotybės figūrą – beprotybę kaip kūrybos nebūtį. Šioje nebūtyje, formaliai kalbant, nėra (ir negali būti) empiriškai atpažįstamos beprotybės, bet yra kažkas, iš ko ji išskyla jau kaip atribota nuo sveiko proto tiesos. Toks iškilimas – skyrimo gesto pasekmė, istorijoje besiplėtojanti priešprieša, kurią aptarėme. Dabar svarbu atsakyti į klausimą, kas yra beprotybė iki padalijimo, kas yra tas kažkas, kuriame ji dar neišskirta iš sveiko proto. Foucault atsako paprastai – tai yra nebūtis, pozityvios istorijos peizažų anapusbė. Jei istorija gali būti apibūdinama kaip kūryba, tai jos negatyviai nusakomas „pagrindas“ – kaip kūrybos priešingybė, stoka arba tiesiog nebūtis. „Didžią pasaulio istorijos kūrybą neatsiejamai lydi kūrybos nebūtis, atsinaujinanti kiekviename laiko momente ir kartu ištempianti savo neišvengiamą tuštumą per visą istorijos tėkmę, o taip pat prieš istoriją, nes slypi pirminio pasirinkimo geste.“¹²

Taigi pradinis apibrėžimas: meninė kūryba yra beprotybės atmetimas, o juos sukabinantis atmetimo / priklausomybės judesys yra transgresija.

Galime suformuluoti ir kitaip: transgresijos požiūriu, meninės kūrybos pradžių pradžia yra susitikimas su savo ribomis, tokių ribų patirtis. Susitikimas su tuo, kuo ji nėra, bet ar tai reiškia, kad meninė kūryba kaip savo ribų patirtis kartu yra išstumtų turinių patirtis?

Anaiptol. Transgresija nėra dialektinė sąsaja, kuri trečio elemento teisėmis užtikrina dviejų skirtybių bendrumą. Nėra ji ir slinktis nuo vieno elemento prie kito. Transgresija – tai toks nesugriebiamas būties minimumas, kuris Ribos patirtyje

gali apjungti tai, kas negali įgyti jokios vienovės, jokio kitokio sąryšio – tik absoliutaus netapatumo sąsaja.

Įsiklausykime: „Argi ribai būdinga egzistencija anapus gesto, kuris ją kerta ir naikina? Kuo ji būtų prieš tai ir kuo taptų po to? [...] Ar perėjimo momentu transgresija neišsemia viso to, kuo pati yra, jei neegzistuoja niekur, išskyrus šį laiko momentą?“¹³

Štai kodėl kūrinys ta pačia kalba su nebūtimi / beprotybe gali prabilti tik absoliutaus netapatumo žodžiais. Tai nėra dialektinis modelis, kuris būtų redukuoja į dviejų pirminių elementų priešpriešą. Tai „vienas“ elementas, kuris stoja akistaton su savo nebūtimi. Ir jei tarp jų vyksta dialogas, jis neišvengiamai vyksta monologo forma – kaip absoliutus nesusikalbėjimas, tegalintis pranešti patį akistatos ir priklausomybės faktą.

Kas tokia kontekste yra transgresija? Tai tokia meninę kūrybą grindžianti patirtis, kuri kūrinių kildina iš jo nebūties kaip absoliutaus Kito.

Užduokime klausimą: kaip pakis meninės kūrybos apibrėžimas, jei transgresijos judesiu atmetamus turinius vadiname nebe beprotybe, bet jau minėta Dievo mirties „erdve“?

Foucault nuomone, tokia kontekste bet koks, net autentiškiausias, meninis gestas tegali būti apibrėžtas kaip profanacija – arba kaip neįmanomas *sacrum* atkūrimas iš *profanum* pozicijų. Meninės pastangos šaltinio paieška uždaryta *profanum* erdvėje. *Profanum* nebegali kreiptis į nieką kitą, tik į save, nes kūrėjui priklausantis istorijos pasaulis yra erdvė, išvalyta nuo *sacrum*. Baigtinybė, atradusi save per atribojimo gestą nuo Dievo begalybės.

Net autentiškiausia meninė kūryba neišvengiamai tegali būti specifinis profanacijos atvejis, per transgresiją manifestuojantis save kaip *sacrum* priešingybę ar *sacrum* neįmanomybę.

„Pasaulyje, nebematančiame pozityvios *sacrum* prasmės – argi tokia pasaulyje profanacija nėra tuo, ką beveik galime vadinti transgresija?“¹⁴

Žinoma, transgresija neatsako į klausimą, koks meno kūrinys yra ar koks jis turėtų būti – ji atsako tik kokios prielaidos užtikrina to kūrinio būtį. Kitaip tariant, transgresija operuoja ontologiniais, o ne psichologiniais ar aksiologiniais terminais. Kita vertus, tam tikrame kūrinio gimimo taške transgresijos judesys ontologiją sukabina su kūrybos psichologija. Ši tašką galima aptikti nagrinėjant išimtinės individo patirties formas.

Kokias? Tai laikini psichinės patologijos proveržiai, seksualinės praktikos, jas Foucault ypač pabrėžia, ir – kai kada – meninė kūryba. Foucault nedetaliauja, kokios būtent meninės kūrybos atveju galime kalbėti apie transgresiją kaip individui atvirą patirtį. Galime spėti, kad kalbama apie tokius kūrybos momentus, kai sąmoningas kūrėjas susiduria su savo nesąmoningumo formomis. Momentus, kuriuos galima vadinti akistata, bet ne įsisąmoninimu. Todėl tokie momentai nusakomi paslapties patyrimo, nesuvokiamybės būtent kaip nesuvokiamybės ir kitais „apofatiškais“ terminais. Primenu, kad kalbame apie transgresijos patirtį ir bandome kiek miglotai nurodyti tašką, kuriame transgresija kaip ontologinis skirties mechanizmas virsta psichologine susidūrimo su Riba patirtimi.

Gal apie tai nevertėtų kalbėti, jei ne

viena aplinkybė, labai specifiškai transgresiją susiejanti su menine kūryba.

Transgresija nėra tik būtį per kraštutinę ribą konstituojuantis principas. Ji yra ir savotiška pozityviai duotos būties apsauga, magiškas ratas, užtikrinantis anapusių atskirtį. Kita vertus, kaip liudija paskutinių amžių Vakarų meno istorija, o pirmiausia Hölderlino, Strindbergo, Van Gogho ir ypač Artaud'o kūrybos pavyzdžiai, apsauga, užtikrinanti meno kūrinio ir jo kūrėjo atskirtį nuo beprotybės nebegali būti patikima.

Minėti kūrybos pavyzdžiai rodo, kad modernaus meno kūrinys siekia priartėti prie savo šaknų – ar prie savo kraštinės ribos – tarsi būtų apsėstas savižudiškų paskatų, nes jo kraštutinė riba, jo šaltinis, kur jis bando sugrįžti kartu yra jo subyrėjimo ar sunykimo momentas. Jau sakėme, kad beprotybė yra kūrinio nebūtis ir kad kūrinys – tai beprotybės arba nebūties atmetimas. Dabar galime pridurti, kad transgresija kaip juos skiriantis „kontūras“ yra vienintelis šuolio žybsnis, kuriame kūrinys ir beprotybė kreipiasi vienas į kitą absoliutaus netapatumo žodžiais.

Kas tada įvyksta? Transgresija kaip individui duota savo ribų patirtis išskyla jau ne psichologiniais, bet specifiškai patologiniais pavidalais, kurie gali išsiliesti į pačias įvairiausias žmogaus veiklas, taip pat – meninę kūrybą. Čia transgresija – tai ne tik išstumtos beprotybės valdžios patvirtinimas, bet ir autodestrukcinų procesų meninėje kūryboje galimybė.

Beje, Foucault tokius procesus traktavo ne kaip metaforizuotus teorinius pasvarstymus, o realiai fiksuojamus įvykius, kurie, jo nuomone, yra labai gąsdinanti šiuolaikinio meno apraiška.

POST SCRIPTUM

Kas yra transgresija? Tam tikras idealus modelis, nusakantis savo objektą ne specifinių turinių, ne jo vykdomų funkcijų, bet santykio su riba požiūriu. Transgresija – tai būdas apžvelgiamą objektą įrašyti į jo kraštinę ribą ir taip įkelti akistatą su tuo, kuo tas objektas nėra.

Mes gana ryškiai išplėtojome transgresijos kaip konstituojančios skirties apibūdinimą, tačiau pastarasis neišsemia šios kategorijos turinių. Transgresija ne tiek teigia būtį per skirtį, ne tiek skiria, kiek sukabina skiriamas teritorijas ir nustato tarp jų sąsają. Foucault nuomone, būtent ši sąsaja yra transgresijos pagrindas – ne tik brėžti ribą, bet ir užtikrinti per ją vykstančią apykaitą; labai paradoksišią apykaitą – kaip absoliutaus netapatumo akistatą.

Ką tuo norima pasakyti? Transgresija yra tokia ribos peržengimo galia, kuri sunyksta iškart po peržengimo, t.y. ji sukabina skiriamus turinius, suveda juos akistatą, bet neužtikrina nei tarpusavio supratimo, nei atpažinimo. Būtent todėl transgresija yra absoliutaus netapatumo kalba neapčiuopiamoje ribos erdvėje.

Transgresija – tai pirmiausia ontologiniais apibūdinimais operuojanti sąvoka, tačiau kai kuriais išskirtiniais atvejais ji nusako realią psichologinę patirtį. Individualaus geismo tikrovėje filosofas regi privilegijuotą galimybę susidurti su Aš anapusių tamsa – bet, žinoma, susidurti čia nereiškia nei įžengti, nei suprasti. Tai ribos arba pozityvios neįmanomybės patirtis, beveik nepaklūstanti diskursivizacijos praktikoms, nes siejama su kraštutiniu Aš kontūru bei tą kontūrą ribojančia nesuvokiamybe, nesąmoningais / pataloginiais pavidalais.

Transgresijos sąvoka grindžiama „apibusės priklausomybės“ logika, kuri byloja, kad: pozityvios istorijos pasaulis, teigdamas Dievo mirtį neišsilaisvina nuo *sacrum* valdžios, kad žmogus, tapdamas protingu, negali išvengti priklausomybės nuo atstumtos beprotybės, kad meninė kūryba, teigdama savo atskirtį nuo nebūties / beprotybės neišvengiamai su ja koreliuoja.

O kas yra ta nebūtis, kurią iš istorinio baigtinybės pasaulio tegalime regėti kaip tuštumą? Pamiškime, ką jau sakėme: kad tai nebūtis, potenciali be egzistencijos, „pagrindo“ beprotybė, kuri savyje atlieka skyrimo judesį ir tuo pačiu atsikartoja pozityviomis, „išskirtomis“ formomis. Foucault šią pamatinę potencialią pasiūlo pervardinti kitais terminais, kurie stipriau pabrėžia istorinių permąnų konkretumą. Minėta nebūtis – tai sakrali begalybė, kurią ankstesnis žmogus pažinojo kaip Dievą. Pokyčiai, nusakomi „Dievo mirties“ metafora, pašalina iš šios begalybės Dievo figūrą, bet pati instancija liko – būtent kaip tuštuma, kaip niekis. Liko ir „tas pats“ priklausomybės santykis, kuriuo saistoma istorijos egzistencija – tik dabar jau ne Dievas, o nuo jo išvalytas niekis nuolat „stovi“ prie laiko / istorijos ištakų. „Dievo mirtis labiau paveikė mūsų kalbą nei baimė prieš niekį: tylos, kuri pakeitė dieviškumo principą, nebeužpildys joks kūrinys, nenorintis būti tuščiais plepalais.“¹⁵

Foucault nuomone, tokia priklausomybės struktūra nebegali būti nusakoma tradiciniais terminais, todėl reikalingas naujas su transgresijos terminu plėtojamas diskursas, kurio kontūrus labai glaustai bandėme aptarti.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Michel Foucault. Przedmowa do transgresji. Z języka francuzkiego przelozyli B. Banasiak, T. Komendant, M. Kwietniewska i inni. Wybral i opracowal T. Komendant. // Michel Foucault. *Powiedziane, napisane. Szalenstwo i literatura.* – Warszawa: Aletheia, 1999, s. 47
- ² Ten pat, s. 48
- ³ Ten pat.
- ⁴ Ten pat, s. 49
- ⁵ Ten pat, s. 50.
- ⁶ Ten pat, s. 7.
- ⁷ Ten pat.
- ⁸ Ten pat, s. 10.
- ⁹ Ten pat.
- ¹⁰ Ten pat.
- ¹¹ Ten pat, s. 9.
- ¹² Ten pat.
- ¹³ Ten pat, s. 51.
- ¹⁴ Ten pat, s. 48.
- ¹⁵ Ten pat, s. 30.